

УДК 070:165](477):930

Дар'я Кулик,
аспірантка Інституту журналістики Київського
національного університету імені Тараса Шевченка

Інтелектуальна преса України: історіографія питання

У статті досліджено сутність поняття "інтелектуальна преса"; систематизовано історіографію інтелектуальної преси як складника української періодики; виокремлено основні етапи розвитку інтелектуальної преси України та їхні особливості.

Ключові слова: інтелектуальна преса, українська преса, історія, журнал, часопис.

Актуальність дослідження. У сучасних умовах важливим практичним завданням соціальних комунікацій і медіа є формування в Україні якісного національного інформаційного простору, сприяння становленню інтелектуально розвинутого суспільства, члени якого мають активну громадську позицію, здатні аналітично мислити, критично сприймати події та факти.

Одним із інструментів реалізації окреслених завдань є розвиток якісної інтелектуальної преси. Дослідження її історіографії в Україні сприятиме кращому розумінню витоків і процесів розвитку національно-патріотичної самосвідомості у складних історичних умовах формування української державності.

Мета статті — дослідження історіографії інтелектуальної преси України та виокремлення основних етапів розвитку.

Відповідно до мети потрібно визначити сутність поняття "інтелектуальна преса", проаналізувати історичні особливості розвитку преси на території українських земель у різні історичні періоди, з'ясувати подібні та відмінні риси становлення періодики у Західному та Східному регіонах, що відображає зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями.

Постановка проблеми. Інтелектуальний рівень нації здебільшого визначає той інформаційний контент, який індивід отримує із засобів масової інформації. Преса відіграє значну роль у формуванні національної самосвідомості, становленні громадянського суспільства та розвитку держави. У сучасних умовах забезпечення якості та інтелектуального змісту друкованих матеріалів має вагоме значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження та систематизацію української періодики середини XIX — початку XX століття ще у 20-х роках XX ст. здійснив вітчизняний книгознавець В. Ігнатієнко [6; 7] (його підхід до визначення друкованої української преси базується на поєднанні принципу мови з основною етнографічною територією розселення українського народу). Першим друкованим виданням в Україні присвячено роботи І. Кривецького [11] та М. Ясинського [22]. Особливості генези періодичної друкованої преси в Україні вивчала Т. Кузнікова [12]; історію преси досліджував М. Баранник [1]; становлення та розповсюдження української преси у XVIII —

на початку XX ст. розглядала О. Лопата [13]; значення періодичної преси як історичного джерела з'ясував Я. Калакура [8].

В українському журналістикознавстві чимало досліджень, присвячених історії преси різних регіонів, зокрема періодика Західної України стала об'єктом аналізу М. Романюка, М. Галушко, С. Костя, Л. Сніцарчук [10; 17; 20] та інших; пресі Києва присвячено праці А. Волобуєвої, Н. Сидоренко, О. Шкільної [3; 15].

Питання критеріїв визначення якості та інтелектуальності преси порушують зарубіжні та вітчизняні автори: П. Бурдье [2], О. Грабельников [4], Н. Гранкіна [5], Ю. Кириллова [9], О. Тертичний [18], Ю. Товстоліс [19], Ю. Фінклер [21].

Проведений аналіз останніх досліджень і публікацій дав змогу виокремити невирішені частини загальної проблеми, котрим присвячено пропоновану публікацію, а саме: в наявних наукових розвідках недостатньо розкрито сутність поняття "інтелектуальна преса", бракує ґрунтовного аналізу історії та періодизації генезису інтелектуальної преси України.

Новизна статті полягає у визначенні поняття "інтелектуальна преса", систематизації історіографії інтелектуальної преси України та виокремленні основних етапів її розвитку. *Об'єктом* дослідження є інтелектуальна преса України; *предметом* — особливості історичної генези інтелектуальної преси.

Окреслена проблематика має важливе *методологічне значення*, оскільки дає можливість вирізнити окрему категорію — інтелектуальну пресу, розглянути специфіку її розвитку на території України, дослідити актуальну тематику періодики різних часів, визначити роль і місце у загальному обсязі друкованих видань.

Виклад основного матеріалу. Розгляд питання історіографії інтелектуальної преси України неможливий без визначення сутності поняття "інтелектуальна преса", чіткої дефініції якого немає в сучасній теорії соціальних комунікацій.

Традиційно поширеним у використанні західних теоретиків і практиків журналістики є розподіл преси на якісну і масову. Як зазначає П. Бурдье, якісні видання "надають максимально повну інформацію з широкої тематики й орієнтовані на громадян, які готові витратити на читання достатньо багато часу". На противагу якісним, популярні видання орієнтовані на ту частину суспільства, що прагне

"новин дещо розважального характеру, до того ж поданих стисло й щедро ілюстрованих" [2, с. 32]. При цьому, як зазначає Ю. Фінклер, між якісними та популярними медіа існує нерозривний симбіотичний зв'язок — якщо в певному суспільстві ніша популярних медіа не заповнена національними виданнями, то їх місце неодмінно посядуть закордонні [21, с. 114].

Традиційно якісним виданням вважається таке, що не містить реклами, кольорових фотографій, графічно поступається масовим. До цього друкованого сегмента також належить преса, в якій не друкують сенсаційних і провінціальних матеріалів [8, с. 299].

На думку О. Грабельникова, до якісної преси належать видання, аудиторією яких є високоосвічені, інтелектуальні читачі [4, с. 6]. Виявом інтелектуальності є глибина суджень і духовна зрілість — як результат активного пізнання дійсності, самостійного осмислення складних життєвих процесів. З одного боку, слушна думка Ю. Товстоліс, яка вважає, що для визначення інтелектуального потенціалу показовою є наявність вищої освіти [19, с. 196]. Проте, враховуючи комерціалізацію процесу її одержання в Україні, нині диплом вищої школи не є показником інтелектуального рівня читача.

Іншу класифікацію преси пропонує відомий журналістикознавець О. Тертичний [18], який розподіляє ЗМІ на

елітарні, масові та гібридні. До елітарних належать наукові, експертні, спеціалізовані "серйозні", науково-популярні видання, преса, що спеціалізується на жанрі журналістських розслідувань, на шпальтах якої переважають думки, аналітика, а не фото та інформація розважального характеру. Відповідно, споживачем елітарних ЗМІ є елітарна аудиторія.

Систематизуючи викладене, вважаємо, що до інтелектуальної преси належать видання, які є носієм інформації з глибинних і структурних питань, присвячених економічним, соціально-політичним, науковим подіям у суспільстві. Враховуючи історичні особливості розвитку нашої держави, до інтелектуальної преси також відносять проукраїнські видання, зокрема й опозиційні владі Російської імперії, Австро-Угорщини, Речі Посполитої або Румунії. Більшість аудиторії інтелектуальної преси (як в минулі часи, так і сьогодні) повинна не лише мати вищу освіту, а й обіймати активну громадянську позицію, бути здатною аналітично сприймати інформацію та критично мислити.

Загалом, зародження української преси розпочалося пізніше, порівняно з країнами Західної Європи (XVI—XVII ст.), Польщею (друга половина XVII ст.), Росією та Угорщиною (початок XVIII ст.), причиною чого було входження українських земель до складу різних держав. Дослідники визначають різні дати появи першої друкованої української преси (табл. 1).

Таблиця 1

Поява першої друкованої української преси

Автор та джерело	Рік появи	Місто	Назва	Період видання	Кількість примірників
Кревецький І. Перша газета на Україні / І. Кревецький // Бібліологічні вісті. — 1926. — № 4. — С. 5—15 [11]	1776	Львів	"Gazette de Léopol"	Упродовж 1776 р.	51
Ясинський М. М. До питання про початок української преси / М. М. Ясинський // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 4. — С. 43—46 [22]	1812	Харків	"Харьковский еженедельник"	Упродовж 1812 р.	12
Ігнатієнко В. Історія української преси та її вивчення / В. Ігнатієнко // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 3. — С. 22—26 [6]	1816	Харків	"Украинский вестник"	1816—1819 рр.	36

Джерело: власна розробка автора

На думку І. Кревецького, датою появи першого періодичного видання на території України вважають 1 січня 1776 р., коли вийшов перший примірник "Gazette de Léopol" ("Львівська газета"), що друкувалася французькою мовою. "Gazette de Léopol" належить до тижневика, оскільки упродовж року був виданий 51 примірник, а термін між виходом номерів становив у середньому 6—8 днів [11, с. 6]. У часопису, який проіснував один рік, уміщували загальноєвропейські та місцеві новини. М. Ясинський [22, с. 43—44] вважав, що першим в Україні періодичним виданням доцільно вважати "Харьковский еженедельник", що видавався з 1812 року, а, на думку В. Ігнатієнка [6, с. 26], початком розвитку української преси стало видання "Украинского вестника" у 1816 році. На наш погляд, до української преси варто відносити періодику, що друкувалася на українських землях (українською або іншою мовою) та була розрахована на місцеву аудиторію, тому вважаємо за доцільне погодитися з думкою І. Кревецького.

У Наддніпрянській Україні історичний розвиток інтелектуальної преси продовжився випуском у Харкові "Украинского журнала" (1824—1825), "Украинского альманаха" (1831) [12, с. 236]. Із переліку видавців (Г. Квітка, П. Гулак-Артемівський, Б. Маслович, Єв. Філомофівський) стає зрозуміло, що ці часописи виходили завдяки коштам і зусиллям місцевої спільноти, найвідоміших тогочасних громадських діячів і письменників. Формування української

інтелектуальної преси відбувалося за активної громадської підтримки, публічності процесу, і така тенденція характерна для всього періоду розвитку цього сегмента вітчизняних ЗМІ [13, с. 31].

Від 1838 року у всіх губернських центрах Наддніпрянської України, до яких належали Житомир, Полтава, Катеринослав (сучасний Дніпропетровськ), Сімферополь, Харків, Херсон, Чернігів, Кам'янець-Подільський (нині — Кам'янець-Подільський), почали друкуватися "Губернские ведомости" (роки видання: 1838—1917), які мали важливе значення для розвитку преси як історичного джерела. Видання мало офіційний відділ для оприлюднення розпоряджень і наказів центральних і місцевих органів влади та неофіційний, в якому уміщували праці з місцевої історії, географії, етнографії, статистики [1]. "Губернские ведомости" як друкований орган губернської влади відображав офіційний погляд на певні події, проте його матеріали не підлягали цензурі (за винятком 1863—1881 рр.), а отже, чимало вчених оприлюднювали в ньому студії з місцевого краєзнавства.

Розвиток української преси в Російській імперії відзначала певна особливість: у російських журналах, які виходили поза межами України, друкували українські вірші, драматичні сцени й навіть статті українською мовою. Наприклад, у виданнях часопису "Маяк" уміщували українські матеріали; виходили україномовні журнали "Сніп" і "Ластівка" (1841), "Молодик" (1843—1844), "Українець"

(1859), "Хата" (1869), "Основа" (22 книжки за 1861—1862). Однак від 1863 року, згідно з Валуєвським циркуляром, україномовні видання було заборонено. Посилив дію цього розпорядження й Емський указ 1876 року. На видання україномовних часописів уряд Російської імперії наклав суворе табу, а публікації в російськомовній українській пресі підлягали жорсткій цензурі.

Стримувався розвиток української преси у першій половині XIX ст. і в Західній Україні, однак прямих заборон на видання українською мовою не було.

15 травня 1848 р. у Галичині побачила світ перша газета українською мовою — "Зоря Галицька", яка виходила до квітня 1857 року. В сучасній історіографії видання вважають першим українським журналом, матеріали якого опубліковано народною мовою, однак загальний тон часопису характеризує тенденція до мовних дискусій, які точилися серед тогочасних інтелектуалів. Видання слугувало своєрідним майданчиком, на якому тривав діалог між adeptами різних культурно-політичних течій: прибічниками москвофільства, з одного боку, та народної мови — з другого [16, с. 208].

У 1849 р. у Львові було засновано урядовий часопис "Галицько-Руський вісник", який виходив тричі на тиждень і містив переважно офіційні матеріали. Напівофіційним виданням був "Вісник для русинів в Австрійській державі", який видавався упродовж 1850—1856 рр. [8].

До інтелектуальної преси того часу належить і "Літературно-науковий вісник", що почав виходити за редакцією М. Грушевського 1898 р., записки Товариства ім. Шевченка (1892 р. реорганізовані в "Записки Наукового товариства імені Шевченка", друкуються і до сьогодні). Наприкінці XIX ст. у Наддністрянщині випускали й українську партійно-соціалістичну пресу (львівський двотижневик "Воля", чернівецькі "Гасло", "Селяни", "Искра").

Історичні події, що відбувалися на українських територіях у 1834—1904 роках, сформували об'єктивні передумови посилення розвитку вітчизняної преси. Дослідник В. Ігнатієнко наочно демонструє кількісне зростання числа українських періодичних видань в середньому за рік: із 0,28 назв у 1834—1847 рр. до 23,5 у 1877—1904 рр. [7, с. 31].

Отже, незважаючи на заборони та брак державної підтримки, упродовж XIX століття кількість української друкованої преси зростала. Виразною була тенденція до тематичного розподілу видань, поліпшення їхнього змісту та збільшення обсягу [13, с. 35].

Для періоду 1905—1914 рр. характерна своєрідна "відлига" у ставленні до українських друкованих видань з боку російського уряду. У ті часи в Україні започатковуються численні партійні видання (журнали "Праця" (1905), "Боротьба" (1905), "Вільна Україна" (1906), прогресує фахова та наукова періодика [7, с. 52]. У 1907—1909 рр. за участю М. Порша, В. Садовського, Я. Міхура, С. Петлюри виходив щотижневик "Слово". Значний резонанс серед громадськості мали публікації літературно-наукового та політичного характеру у щомсячнику "Дзвін", який видавався в Києві упродовж 1913—1914 рр. за участю Д. Антоновича, В. Левинського та інших відомих українських діячів [12, с. 238].

Проте протягом 1914—1917 рр. переслідування української національної культури з боку російського уряду посилюється, що зумовлює випуск нелегальних видань, переважно політичного спрямування ("Боротьба", "Зоря Київська").

Упродовж 1917—1922 рр., із падінням царського режиму, починають реорганізовуватися і активно діяти українські політичні партії, які випускали власні газети і журнали переважно агітаційного та культурного спрямування ("Вільна Україна", "Вільний голос", "Земля і воля" та інші).

Від 1923 до 1930 рр., із запровадженням в УРСР політики українізації, вітчизняна преса активно розвивалася, проте складно відокремити суто інтелектуальну періодику — видання поєднували статті аналітичного характеру із масовими та доступними матеріалами. Це такі періодичні видання: "Вісті ВУЦВК" (ред. М. Хвильовий), літературно-політичний журнал "Червоний шлях" (ред. Г. Гринько, О. Шумський), "Вапліте", "Літературний ярмарок", М. Грушевський видавав журнал "Україна" — науковий орган українознавства, друкувалися періодичні видання ВУАН (нині — Національна академія наук України), вищих навчальних закладів та ін.

Від 1930-х років почався період політичного терору, інтелектуальна преса поступилася масовій (районні газети, фабрично-заводські багатотиражки, газети колгоспів та радгоспів). У періодиці переважали суто агітаційні матеріали, пропаганда радянської партії, уряду, його керівництва. Аналітичні та дискусійні публікації були позбавлені об'єктивності, присвячені винятково перевагам соціалізму, критиці капіталізму.

На Західній Україні у період з початку XX ст. до 1939 року інтелектуальна преса була представлена загальнополітичними та партійними виданнями ("Вперед" (1918—1924), "Земля і воля" (1919—1920, 1922—1924), "Соціалістична думка" (1921—1924) та інші). Наукову пресу репрезентували журнали з історії та історії культури ("Стара Україна", 1924—1925, під ред. І. Кревецького; "Літопис Червоної Калини", 1929—1939, за ред. Л. Лепкого та В. Софронова-Левицького); краєзнавства ("Наша Батьківщина", 1937—1939, за ред. С. Щурата; "Літопис Бойківщини", 1931—1939, за ред. В. Гуркевича); філології ("Слово", 1936—1939, за ред. К. Чеховича); права ("Життя і право", 1928—1938, за ред. К. Левицького).

Певні видання друкувалися ще з кінця XIX ст., а саме: львівські газети "Діло" (1880—1939) та "Свобода" (1897—1939), чернівецька "Буковина" (1885—1918), ужгородська "Наука" (1897—1914) [1].

Після приєднання західноукраїнських земель до СРСР у 1939 році випуск українських періодичних видань було припинено, натомість виходили нові — радянські, відповідно, утиски україномовної преси поширилися і на західні області.

У період окупації українських земель гітлерівцями упродовж 1941—1945 рр. усі засоби масової інформації, що дотримувалися незалежної від нової влади лінії, було ліквідовано.

Особливістю радянської політики було обмеження інформаційних тем для висвітлення у друкованих виданнях, зміст преси також характеризувався браком об'єктивного аналізу, критичні матеріали та дискусії мали винятково ідеологічний характер. Безперечно, за часів СРСР виходили якісні й змістовні видання, які містили максимально повну інформацію, відрізнялися широтою тематики й були орієнтовані на громадян, готових присвятити читанням багато часу ("Известия" ("Літературна Україна". — К. Д.), "Радянська Україна", "Сільські вісті" та інші).

Проте постає питання про їхню належність до інтелектуальної преси (насамперед саме через брак об'єктивного аналізу та засилля ідеології). Отже, варто повернутися до визначення інтелектуальної преси. Її основу становить інформація з глибинних і структурних питань, присвячена економічним, соціально-політичним, науковим подіям у суспільстві. На нашу думку, можливість віднесення преси до інтелектуальної доцільно оцінювати не лише з позиції наявності критичних підходів, а й враховуючи особливості історичного періоду виходу друкованих видань. Аналізуючи соціально-політичну ситуацію в радянській Україні (коли

кожен матеріал мав бути хоча б певною мірою ідеологічно спрямованим), вважаємо, що наведені видання можуть належати до офіційної інтелектуальної преси радянських часів.

Окремою віхою в історії вітчизняної інтелектуальної періодики є самовидавна преса 1970-х років — "Український вісник" (редагований у різні періоди В. Чорноволом, С. Хмарою, В. та О. Шевченками); "Воля і Батьківщина" (видавець — В. Ерасівський), "Поступ" (З. Попадюк), "Скриня" (Г. Чубай). У цих виданнях не лише уміщували заборонені твори українських авторів, а й порушували питання розбудови самостійної та демократичної української держави.

Варто зазначити, що в радянський період була поширена інтелектуальна преса наукового спрямування, більшість якої виходить і сьогодні (окремі видання зі здобуттям незалежності змінили назви). Це "Вісник Академії наук Української РСР" (з 1991 р. — "Вісник Академії наук України", з 1994 р. — "Вісник Національної академії наук України") та окремі журнали гуманітарної і соціальної тематики: "Український історичний журнал", "Радянське літературознавство" (з 1990 р. — "Слово і час"), "Радянське право" (з 1991 р. — "Право України"), україномовна "Економіка Радянської України" (з 1991 р. — "Економіка України") та російськомовна "Экономика Советской Украины" ("Економіка України"); "Доповіді Академії наук Української РСР" (з 1991 р. — "Доповіді Академії наук України"); російськомовні журнали профільних міністерств (наприклад, Міністерства вугільної промисловості УРСР "Уголь Украины", Міністерства охорони здоров'я УРСР — "Врачебное дело", "Клиническая хирургия", "Офтальмологический журнал") та інші [1].

Зі здобуттям Україною незалежності у 90-х рр. ХХ ст. кількість друкованих видань значно зросла, проте їхнє змістове наповнення погіршилося — особливий попит мали так звані "жовті" видання, натомість популярність інтелектуальної преси стрімко знизилася. Як влучно зазначає дослідниця Н. Гранкіна, "політична та економічна нестабільність в Україні призвели до ситуації, коли найбільш читаюча аудиторія перетворилася на байдужу масу, яка віддає перевагу розвагам або просто інформації, не бажаючи вникати до суті процесів та явищ, які переживає країна. Поділ на розважальну та аналітичну журналістику не зміг задовольнити потреб читачів, і видавці відреагували на зміну ситуації... Сьогодні визначити належність українських видань до якісних чи масових практично неможливо. Скоріше, можна стверджувати про злиття типологічних ознак і наявність "гібридних" інформаційно-аналітичних видань" [5, с. 147—148]. До сучасної інтелектуальної преси незалежної України належать видання "Дзеркало тижня", "День", "Політика і культура", "Український тиждень".

Вітчизняною інтелектуальною пресою є й видання науково-технічного спрямування (зокрема наведені вище наукові журнали, більшість з яких видається і до сьогодні). Поповнили актив наукової періодики вісники та збірники статей вищих навчальних закладів України (Вісник КНУ імені Тараса Шевченка, Вісник КНТЕУ, Вісник Національного університету "Львівська політехніка" та інші).

Отже, проведене дослідження історіографії інтелектуальної преси в Україні дає змогу виокремити певні етапи, характеристику яких представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Етапи розвитку інтелектуальної преси в Україні

Період	Характеристика	Видання
<i>Східна Україна</i>		
1816—1834 рр.	Перші українські часописи на території Наддніпрянської України	"Украинский вестник", "Украинский альманах", "Украинский журнал"
1834—1963 рр.	Розвиток друкованих видань губернського значення. У російських журналах, що виходили поза межами України, друкуються україномовні матеріали	"Губернские ведомости", "Молодик", "Сніп" і "Ластівка", "Маяк"
1963—1904 рр.	Валуєвський циркуляр (1863) та Емський указ (1876) — заборона друку українською мовою	—
1905—1914 рр.	Пом'якшення тиску на українські друковані видання з боку російського уряду	"Праця", "Боротьба", "Вільна Україна", "Слово", "Дзвін"
1914—1917 рр.	Переслідування української національної культури, підпільні видання переважно політичного спрямування	"Боротьба", "Зоря Київська"
1917—1922 рр.	Друковані видання політичних партій переважно з агітаційною або культурною інформацією	"Вільна Україна", "Вільний голос", "Земля і воля"
1923—1930 рр.	Політика українізації, розвиток української інтелектуальної преси, збільшення аналітичних матеріалів, інтелектуального наповнення видань	"Червоний шлях", "Вісті ВУЦВК", "Вапліте", "Літературний ярмарок", "Україна", видання ВУАН та вищих навчальних закладів
30-ті рр. ХХ ст.	Сталінський терор, значні утиски та повне знищення інтелектуальної преси України	—
<i>Західна Україна</i>		
1776 р. — перша половина ХІХ ст.	Вихід першої друкованої газети на території сучасної України (французькою мовою), політика "гальмування" розвитку української національної преси	"Gazette de Léopol"
1848 — кінець ХІХ ст.	Вихід першої україномовної газети, розвиток української інтелектуальної преси	"Зоря Галицька", "Галицько-Руський вісник", "Вісник для русинів в Австрійській державі", "Літературно-науковий вісник", "Записки Наукового товариства імені Шевченка"

Продовження таблиці 2

Початок XX ст. — 1939 р.	Активний розвиток інтелектуальної преси. До 1939 р. виходили видання, що друкувалися ще з кінця XIX ст. Інтелектуальна преса була представлена загально-політичними, партійними виданнями, науковою періодикою (з історії, краєзнавства, філології, права)	"Діло", "Свобода", "Буковина", "Наука", "Земля і воля", "Соціалістична думка", "Стара Україна", "Літопис Червоної Калини", "Наша Батьківщина", "Літопис Бойківщини", "Слово", "Життя і право"
1939—1941 рр.	Закриття українських видань у Західній Україні	—
<i>Україна після об'єднання земель 1939 р.</i>		
1941—1945 рр.	У період гітлерівської окупації інтелектуальна преса України фактично не виходить	—
1945—1990 рр.	Період радянської влади, зміст контролюють органи цензури, обов'язкове ідеологічне спрямування матеріалів. Аналітичні статті доволі односторонні. Широко розвивається інтелектуальна преса наукового, науково-технічного та науково-практичного напрямів	"Известия" ("Літературна Україна"), "Радянська Україна", "Сільські вісті", "Вісник Академії наук України", "Радянське право", "Український історичний журнал", "Економіка Радянської України", "Доповіді Академії наук Української РСР", "Уголь Украины", "Врачебное дело"
70-ті рр. XX ст.	Підпільний самвидав, зміст матеріалів — піднесення національної ідеї	"Український вісник", "Воля і Батьківщина", "Поступ", "Скриня"
Від 1991 р. і до сьогодні	Брак офіційної цензури, проблеми з фінансуванням інтелектуальної преси, зниження попиту на цей сегмент періодики, гібридність інформаційно-аналітичних видань	"Дзеркало тижня", "День", "Політика і культура", "Український тиждень", "Вісник Національної академії наук України", "Право України", "Економіка України", "Доповіді Академії наук України", "Вісники ВНЗ"

Джерело: власна розробка автора

Висновки. Розвиток української інтелектуальної преси з кінця XVIII ст. до сьогодні має складну історію. Від часу виникнення і до кінця XX ст. видання української інтелектуальної преси (за винятком коротких періодів) жорстко контролювали органи цензури. Утиски української преси в Російській імперії кінця XIX ст. призвели до того, що центром вітчизняної журналістики та літератури стала Галичина.

Історичні особливості розвитку українських земель стали причиною того, що інтелектуальна преса була переважно регіональною, всеукраїнські друковані видання почали виходити тільки з середини XX століття — за радянських часів. Тематична спрямованість інтелектуальної преси відповідає потребам часу — періодика XIX ст. переважно мала політичний та історичний характер, у XX ст. додаються економічні та науково-технічні видання.

Із 90-х років XX ст. виходу інтелектуальної преси офіційна цензура не заважає, проте розвиток періодики стримують проблеми фінансування, масове падіння попиту на інтелектуальну продукцію, тяжіння масової читацької аудиторії до розважальної інформації. У XXI ст. інтелектуальна преса набуває соціально-політичного, наукового, економічного характеру. Історичні події останніх років сприяють зростанню самосвідомості та активності громадянського суспільства, відповідно, інтелектуальна преса має посісти гідне місце серед засобів масової інформації.

Перспективи використання результатів дослідження. Отримані результати можуть бути використані для подальшого розширення та уточнення поняття "інтелектуальна преса", поглиблення вивчення специфіки її розвитку в нашій країні в різні періоди. Перспективою подальших досліджень є ґрунтовний аналіз особливостей інтелектуальної преси в період здобуття Україною незалежності.

Список використаної літератури

1. Баранник М. В. Історія преси в Україні // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — Київ: Наукова думка, 2005. — 672 с. — Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Istorija_presy_v_Ukr. — Назва з екрана.

2. Бурдє П. О телевидении и журналистике / пер. с фр. Т. В. Анисимовой и Ю. В. Марковой; отв. ред. и предисл. Н. А. Шматко / П. Бурдє — Москва: Фонд Прагматика культуры, 2002. — 159 с.
3. Волобуєва А. Формування преси Києва (1835—1918) / А. Волобуєва, Н. Сидоренко. — Київ: Темпора, 2011. — 207 с.
4. Грабельников О. А. Работа журналиста в прессе: учеб. пособие / А. А. Грабельников. — Москва: РИП-холдинг, 2001. — 274 с.
5. Гранкіна Н. В. Проблеми становлення якісної преси в Україні / Н. В. Гранкіна // Вісник Дніпропетровського університету. — 2003. — № 6. — С. 144—148.
6. Ігнатієнко В. Історія української преси та її вивчення / В. Ігнатієнко // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 3. — С. 22—26.
7. Ігнатієнко В. Українська преса (1816—1933): історико-бібліографічний етюд / В. Ігнатієнко. — Харків: Держ. вид-во України, 1926. — 78 с.
8. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій. — Київ: Генеза, 2004. — 496 с.
9. Кириллова Ю. В. Українська якісна преса: інтелектуальне видання чи масове читання / Ю. В. Кириллова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия "Филология. Социальные коммуникации". — 2012. — Том 25 (64) № 4. Ч. № 1. — С. 298—301.
10. Кость С. Історія української журналістики: (західноукраїнська преса першої половини XX ст.: ідейно-концептуальні засади, періодизація) / С. Кость. — Львів, 2008. — 272 с.
11. Кривецький І. Перша газета на Україні / І. Кривецький // Бібліологічні вісті. — 1926. — № 4. — С. 5—15.
12. Кузнькова Т. В. Генеза періодичної друкованої преси в Україні / Т. В. Кузнькова // Актуальні проблеми державного управління. — 2011. — № 2. — С. 235—241.
13. Лопата О. Становлення та розповсюдження української преси (XVIII — початок XX століття) / О. Лопата // Вісник Книжкової палати. — 2013. — № 9. — С. 29—36.
14. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. — Київ: Аконті, 1998. — Т. 2. — 910 с.
15. Періодичні видання Києва (1835—1917): покажчик / А. Волобуєва, Н. Сидоренко, О. Сидоренко, О. Школьна. — Київ: Темпора, 2011. — 128 с.
16. Райківський І. Мовно-правописне питання в українському національному русі Східної Галичини 1850-х років (за матеріалами тогочасної періодики) / І. Райківський // Наукові за-

- писки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. — Т. 2011. — Вип. 2. — С. 206—214.
17. Сніцарчук Л. Українська преса Галичини (1919—1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс / Л. Сніцарчук — Львів, 2009. — 416. — С. 27.
18. Тертычный А. А. Аналитическая журналистика : учеб. пособ. для студ. вузов / А. А. Тертычный. — Москва : Аспект Пресс, 2010. — 352 с.
19. Товстоліс Ю. Дефініція поняття "інтелектуальна преса" в теорії соціальних комунікацій / Ю. Товстоліс // Стиль і текст : науковий збірник / за ред. В. В. Різуна; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. — Київ, 2014. — Вип. 15. — С. 193—201.
20. Українська преса в Україні та світі XIX—XX ст. : іст.-бібліограф. дослідження / уклад. : М. В. Галушко, М. М. Романюк (керівник проекту), Л. В. Сніцарчук. — Львів, 2008 — 2014. — Т. 1—4.

21. Фінклер Ю. Мас-медіа та влада: технологія взаємин / Ю. Фінклер. — Львів : Аз-Арт, 2003. — 211 с.
22. Ясинський М. М. До питання про початок української преси / М. М. Ясинський // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 4. — С. 43—46.

В статті досліджено сутність поняття "інтелектуальна преса", систематизована історіографія інтелектуальної преси як складової української преси, виділені ключові етапи в розвитку інтелектуальної преси України та їх особливості.

In the article the essence of the concept of "smart media" systematized intellectual historiography of the press as part of the Ukrainian press, highlighted the key stages in the development of intellectual presses Ukraine and their features.

Надійшла до редакції 5 жовтня 2016 року

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

УДК 930:[016:821.161.2.09(092)]

Надія Білик,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри документознавства,
інформаційної діяльності та українознавства
Тернопільського національного економічного університету

Постать Богдана Лепкого в біобібліографічній спадщині Зенона Кузеля

У статті на основі друкованих матеріалів досліджено біографічний нарис З. Кузеля про Б. Лепкого та бібліографію творів письменника. Визначено місце Б. Лепкого в історії української культури.

Ключові слова: Богдан Лепкий, Зенон Кузеля, біографічний нарис, бібліографія.

Маловивченою сторінкою багатогранного доробку З. Кузеля (1882—1952), відомого українського бібліографа, етнографа, фольклориста, мовознавця, лексикографа, історика, публіциста, редактора, видавця, громадського діяча, є рецепція постаті Б. Лепкого (1872—1941) як визначного представника української духовної еліти ХХ століття.

Мета статті — введення до наукового обігу біобібліографічної спадщини З. Кузеля у контексті лепкознавства. Об'єктом вивчення є аналіз багатогранної діяльності Б. Лепкого крізь призму його біографії в культурологічній концепції відомого українського вченого. Постать письменника в означеному контексті досі не була предметом окремого дослідження. Для більшості дослідників студії З. Кузеля про Б. Лепкого залишаються маловідомими, про що свідчить брак посилань на них у лепкознавчому доробку постмодерністської доби. Водночас З. Кузеля провів надзвичайно ретельну бібліографічно-упорядницьку роботу, аби досягнути літературну, наукову, публіцистичну сфери діяльності Б. Лепкого.

У сучасній культурології провідним напрямом наукових студій є біографістика (історична персоналія), що вивчає роль антропологічного фактора в історії культури. Досліджуючи складність поєднання творчості й повсякденності, вчені прагнуть проникнути у творчу лабораторію митця, через життя визначної особистості відтворити окрему історичну епоху. Одним із перших у цьому напрямі

почав працювати З. Кузеля — автор ґрунтовного "Біографічного нарис", укладеного до 50-ліття від дня народження Б. Лепкого та з нагоди 25-ліття його літературної діяльності. Працю, надруковану в книзі "Золота Липа. Ювілейна збірка творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами. Зладив Зенон Кузеля" (Берлін, 1924), можна вважати першою спробою наукової біографії автора безсмертних "Журавлів".

Ювілейне видання в упорядкуванні З. Кузеля побачило світ у видавництві "Українське слово", яке заснувала "Українська громада" у Берліні 1921 р. за активної участі й матеріальної підтримки гетьмана П. Скоропадського. Варто зазначити, що З. Кузеля як головний редактор установи сприяв виходу майже 50-ти томів творів класиків української літератури. До 50-літнього ювілею Б. Лепкого було оприлюднено колективну працю сучасників митця, куди ввійшли, крім "Біографічного нарис" З. Кузеля, "присвяти" К. Трильовського та О. Луцького. Метою видання, як і урочистої академії у стінах посольства Української Народної Республіки у Берліні, було вшанування відомого українського письменника та громадсько-культурного діяча в Німеччині.

Перший "Біографічний нарис" про Б. Лепкого, що вийшов із-під пера З. Кузеля, складався майже з 80 сторінок друку. В розлогії студії вчений дослідив життєвий і творчий шлях митця від народження до 1923 року. Правдивість